

اشاره

بیشتر ما نمی‌دانیم صنعت نگهداری از کتاب یعنی جلدسازی و صحافی در ایران از چه زمانی به وجود آمده است؟ اگر هنر جلدسازی کتاب به وجود نمی‌آمد بیشتر کتاب‌هایی که امروزه در دست ما هستند، وجود نداشت. ولی از آن‌جا که بشر برای حفظ و نگهداری آثار و اندیشه‌های خود ارزش زیادی قائل بوده، بر این کار اهتمام ورزیده است.

کلیدواژه‌ها: جلدسازی، هنر، حرفه، جلد لاک‌ی.

تاریخچه جلد

جلد عبارت است از پوششی که اوراق کتاب یا قطعات خط و نقاشی در میان آن شیرازه‌بندی و حفظ می‌شود. ساخت جلد که ارتباط نزدیکی با هنر صحافی دارد از قدمتی به اندازه خود نوشتن برخوردار است.

در آغاز، جلدها از چرم، چوب و فلز ساخته می‌شد. شیرازه آن‌ها نیز از چرم بود. البته بعضی جلدهای چوبی نیز دیده شده که روی آن‌ها را با لاک روکش کرده‌اند. از قدیمی‌ترین نسخه‌های جلد شده، روایت‌های قبطی انجیل بود و این آثار طی ۶ قرن اول بعد از میلاد در مصر نوشته شده بود.

در ایران نیز ساخت جلد قدمتی طولانی دارد. در دوران باستان در ایران برای حفظ اوراق پوستی از محفظه‌هایی استفاده می‌کردند که برای هر کتاب به صورت جداگانه تهیه می‌شده است. بعضی از این محفظه‌ها را که با آهن یا مفرغ ساخته می‌شده‌اند، به وسیله گوهر می‌آراستند.

زمانی که کار دباغی پوست پیشرفت کرد، از پوست بز و آهو، کاغذهایی ساخته می‌شد که بهترین نوع کاغذ پوستی بوده است.

پس از ظهور اسلام نیز شاهد ساخت جلد هستیم. آشنایی مسلمانان با قرآن، نه تنها به عنوان کتاب دینی بلکه به عنوان کتابی راهنما در تمام امور زندگی دلیلی برای حفظ و نگهداری آن به وسیله جلدهای جدید شد.

نخستین جلدهای اسلامی به دست آمده مربوط به قرن سوم هجری بود که از لحاظ فنی بسیار شبیه به آثار قبطی است. از تزئینات به کار رفته بر روی جلدهای چرمی می‌توان به معرق‌کاری، حکاکی، نقوش هندسی، برجسته‌سازی، نقش‌کوبی، قلم‌کاری و مهرکوبی اشاره کرد.

در اوایل دوران اسلامی جلدسازی چرمی به طریق ساده و یا با وسایل ابتدایی از پوست بعضی حیوانات انجام می‌شد. پوست و مقوا را به کمک ورقه‌های نازک از چوب و یا چند ردیف کاغذ با خمیره به صورت جسمی استوار و مقوا مانند درآورده و برای جلد استفاده می‌کردند. قدیمی‌ترین جلدی که از دوره اسلامی ایران باقی مانده به سده هفتم هجری تعلق دارد که مربوط به مسجد جامع نائین است. این جلد چرمی با برگردان در پاکتی قرار گرفته که حواشی آن جدول‌کشی شده است. از قدیمی‌ترین جلدهای باقی‌مانده می‌توان به جلدی مربوط به قرآن کریم اشاره کرد که تاریخ آن ۷۱۰ هجری است و به سفارش سلطان الجاتیو ساخته شده و در موزه آثار اسلامی شهر استانبول نگهداری می‌شود.

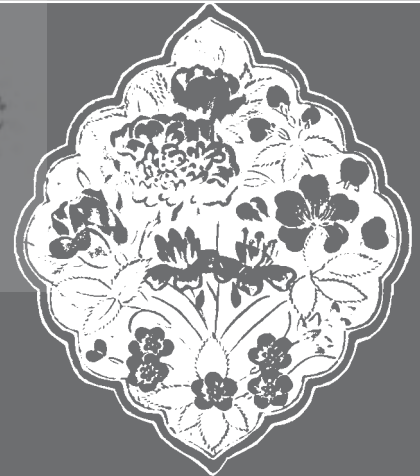
در این دوره در ایران، جلدسازی فعال بوده هرچند که تا پیش از قرن هفتم نمونه‌ای از آن باقی نمانده است، اما براساس وجود کتب و اوراق فراوان از سده‌های فوق به خصوص قرآن‌های نفیس سده دوم و ششم هجری می‌توان با اطمینان گفت که در آن زمان نیز هنر

۴ ۱ ۱ ۰ ۵

هنر - حرفه

جلدسازی

ابوب جوانکار فومنی

رشد آموزش

۲۶

دوره نهم

شماره ۳

بهار ۱۳۹۱

قدیمی ترین
جلدی که از
دوره اسلامی
ایران باقی مانده
به سده هفتم
هجری تعلق
دارد که مربوط
به مسجد جامع
نائین است

جلدسازی از رونق و اهمیت فراوانی برخوردار بوده است. براساس قطعات جلد‌های باقی مانده از آن دوره بیشتر جلد‌ها با استفاده از خمیر مقوا یا پارچه‌های کهنه یا با روکش چرم‌های مختلف و نقوش رایج آن زمان، آرایش و تزئین می‌شدند.

جلدسازی در دوره صفوی دچار تحولی بزرگ شد. در زمان شاه‌طهماسب اول، نوعی جلد پدید آمد که به جلد‌های لاکي (روغنی) شهرت یافت که تا دوره قاجار نیز ادامه داشت.

جلدهای لاکي

تولید آثار روغنی که نقاشی لاکي بر روی مقوای دست‌ساز است، در نیمه آخر قرن نهم هجری آغاز و در قرن دوازدهم و سیزدهم هجری به بالاترین درجه طرافت و شکوه خود رسید. گفته می‌شود نخستین بار، روغن کمان را برای پوشش نقش‌های روی جلد در این زمان، در کارگاهی زیر نظر میرک نقاش به کار برده‌اند.

روغنی که در نقاشی لاکي از آن استفاده می‌شود به روغن کمان معروف است، زیرا در گذشته از آن برای جلوگیری از خشک شدن کمان استفاده می‌کردند.

آثار لاکي

از کارها و ساخته‌های لاکي می‌توان به جلد، قلمدان، قاب آئینه، جعبه جواهرات، برچسب و درهای منقوش لاکي اشاره کرد.

انواع بومی لاکي

بوم لاکي دارای انواع مختلفی است که در حدود شانزده نوع آن مورد ساخت و استفاده قرار می‌گیرد و می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

بوم ساده (سفید)، بوم سیاه، بوم نخودی، بوم مرغش، بوم ته‌طلایی (سبز-قرمز)، بوم زرک (زرافشان)، بوم ابری، بوم ابر و باد، و...

انواع جلد

جلد گل و مرغ، جلد گل و بوته، جلد لچک و ترنج، جلد تذهیب شده، جلد صورت دار و...

روش ساخت جلد لاکي

برای تهیه زیرساخت بوم لاکي، ابتدا ورقه‌های نازک کاغذ را لایه‌لایه بر روی هم چسبانده و بعد از خشک شدن آن لایه‌ای از روغن بر روی آن زده و نوع مخصوص بوم لاکي از جمله مرغش یا ورق طلا و... را بر روی بوم اجرا می‌کنیم. آن‌گاه مجدداً بوم را روغن می‌زنیم. بعد طرح را به روش گرت‌برداری و یا به وسیله کاغذ پوستی بر روی بوم انداخته و پس از رنگ‌گذاری و ساخت و ساز نهایی بار دیگر برای حفاظت جلد و طرح، بر روی آن روغن زده و در جایی می‌گذاریم که کاملاً خشک شود.

کاربرد جلد لاکي

جلدهای لاکي برای تجلید نسخ خطی و کتاب‌های قدیمی از جمله دیوان اشعار، ادعیه و به خصوص قرآن کریم استفاده می‌شود. اما متأسفانه امروزه به دلیل استفاده از جلد‌های چاپی با تیراژ بالا و ارزان‌تر بودن آن‌ها، از جلد‌های لاکي به عنوان هنری تزئینی و فقط برای مجموعه‌داران و یا بعضی نسخ خطی موزه‌ها استفاده می‌شود.